

Józsa László:

EMLÉKBESZÉD A JÁSZAPÁTIAK KITELEPÜLÉSÉNEK 275. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

Mindannyiunkban él - és kell is, hogy éljen - a velünk született érdeklődés szülőföldünk, lakóhelyünk múltjának megismerése, hagyományaink ápolása iránt. Az érdeklődés különösen felfokozódik akkor, ha egy-egy nevezetes évforduló határköve jelzi a megtett történelmi utat, a letűnt idők emlékeit, az elmúlt évszázadok verejtékes küzdelmeit. Ilyen nevezetes évfordulóhoz érkezett el Kunszentmárton város hagyománytisztelő lakossága az 1994-es esztendőben. Idén pontosan 275 éve annak, hogy a törökdúlás során elnéptelenedett és hosszú ideig lakatlan szentmártoni pusztát újra benépesítették, régi kifejezéssel élve: *megszállták* a Jászapátiból és más jász községekből kirajzott földművelő emberek.

A gondos előkészítés után levert mezsgyekarók az elpusztult ősi Kunszentmárton újjászületését jelezték, s a kitartó munka nyomán új élet sarjadt a kihalt tájon. 1719-ben ment végbe ez a számunkra történelmi léptékű esemény, s ennek köszönhető, hogy Kunszentmárton nem jutott azoknak a török időkben elpusztult községeknek a sorsára, melyeknek csak határrészek, dűlők őrzik a nevét, de fel nem támadtak többé soha. Szentmárton pusztáját a 275 éve lezajlott új "honfoglalás" virágzó település kialakulását eredményezte a merészen kanyargó Körös folyó balpartján.

Ezért érzünk hálát közös őseink iránt, akik innen Jászapátiból elindulva, szorgalmas munkájukkal keltették új életre a kunok által egykor felvirágoztatott, de 1686-ban porig felégetett Kunszentmártont. De hasonló hálával és szeretettel viseltetünk e nemes város mai vezetői és polgárai iránt is, akik lehetővé tették ezt a felejthetetlen mostani találkozást, amikor az elbocsájtó anyatelepülés falai között szembesülhetünk közös múltunk gyökereivel.

A kiemelkedő évforduló indokolja, hogy a kunszentmártoniak szemszögéből nézve röviden felvázoljam, mi is történt a jászok és a nagykunok földjén 275 évvel ezelőtt!

A törökdúlás 1686-ban a földdel tette egyenlővé az Árpád-kor kezdete óta létező Kunszentmártont, s ezt követően három évtizeden át csak "kunszentmártonyi puszta" néven emlegették az okiratok.¹ Az új élet sarjadása 1717-től kezdődően indult meg a pusztasággá vált tájon. Lassan, bátortalankodva érkeztek elszórt csoportok távoli vidékekről a Német Lovagrend által birtokolt végtelen síkságra. A pusztulás után mindannyiszor visszatért új életet kezdeni, új fészket rakni, s múltat feledve, jövőben reménykedve nekiakasztotta ekéjét az évekig, sőt évtizedekig parlagon heverő, dús televény földnek.

Biztatólag hatott Orczy István jászkun adminisztrátor 1717-ben Gyöngyösön kelt pecsétes levele, melyben engedélyt adott "az Nemes Nagy Kunságban levő Szent Mártony nevű Puszta" megszállására, aránylag kedvező feltételű árenda mellett. (Természetesen, elsősorban a Lovagrend, mint birtokos jövedelmének növelése érdekében kívánta hasznosítani a pusztát.) A megszállás tehát 1717-ben vette kezdetét, erősödve folytatódott 1718-ban és 1719-ben fejeződött be.

² Számos levéltári adat 1718-ra teszi a megszállás időpontját, ami igaz is annyiban, hogy e nagyjelentőségű folyamat nem ment máról holnapra. Jászapáti lakóiból verődtek össze azok, akik vállalták az otthonkeresés, a fészekrakás gondját és áldozatát. Hogy már 1718-ban is lakták a mai Kunszentmártont, bizonyítja az a kisméretű keresztelési, esketési és halotti anyakönyv, melyet Csomortáni Imre jászapáti plébános ajándékozott a jelzett évben Kunszentmártonba szakadt híveinek.

---

¹ Botka János - Szabó László: Kunszentmárton In: Adatok Szolnok megye történetéből I. (Szerk. Tóth Tibor) Szolnok 1980. 569. o.

² Dósa József - Szabó Elek: Kunszentmárton története I. 1936. 40. o.

Magát az új "honfoglalás" izgalmas históriáját a nagytekintélyű Radics István kisbírónak, a megszállás vezérének 94 éves korában tollbamondott és tanácsjegyzőkönyvbe foglalt elbeszéléséből ismerjük. Számos másolat készült erről, s ma is több család megbecsült ereklyeként őrzi a *Megszálló levelet*,³ melynek teljes szövegét Vándorfy János is közli: Jászapáthi város Egyházának múltja és jelene című, 1895-ben megjelent kitűnő monográfiájában.

Ebben Radics István elmondja, hogy mivel Jászapáti helység lakossága erősen szaporodott, "és némely mostoha időkben a Nép csaknem erején felül terheltetnék", látva az előljárók, hogy a megkívánt összeget (adó, szolgáltatások) a szegények képtelenek leróni, olyan rendelést tettek, hogy a tehetősebb gazdák a szegény nép terheinek könnyítésére biztosítsanak annyit, amiből a megkívánt összeg kitelik, s utána lassan majd behajtják a szegényeken.

A gazdag tanácsnokok azonban ezt nem vállalták, mire Radics István azt ajánlotta, hogy a nép elsokasulása és a termőföld szűk volta miatt válasszanak maguknak új lakóhelyről egy távolabbi pusztát. Úgy is történt. Radics István hatodmagával lóra kapott, s eljutott a tiszasülyi pusztára, de az nem nyerte meg a tetszésüket. Roffnál átkeltek a Tiszán. Az éjszakai szállást adó ottani becsületes ember javaslatára a tiszabői pusztát tekintették meg. Azt megfelelőnek találták, s a Tisza melletti részen karókat vertek le, mint a földfoglalás jeleit. Csakhogy ez földesúri birtok volt, s egy öreg ember azt tanácsolta, hogy mint Jászságból érkezők inkább kun pusztát keressenek. Mindjárt ajánlotta is a nem túlságosan távoli Csorba pusztát, mert annak "böv Határja és jó földje vagyon". Megfogadták a tanácsot, s hamarosan már a csorbai kun pusztá tágas határain verték le a mezsgyekarókat. A vízben szegény területet azonban ott kellett hagyniuk. A mesterszállási pusztá felé jövet, a túri Kalapos halomnál egy méhésztől érdeklődtek, aki arról tájékoztatta őket, hogy a mesterszállási pusztának jó földje, bővizű folyója van, de a környező szomszédok úgy elcsipkedték, hogy már csak félpusztának mondható; a megmaradt föld lapos, szikes, gödrös. Minderről saját szemükkel akartak meggyőződni. A Körös folyó mellett öcsödi halászok igazították őket útba, s maguk is megtapasztalták a csekély pusztá hiányosságait. Másnap visszaindultak Szolnok felé, ahol Radics Istvánnak egy jó ismerőse azt tanácsolta, hogy ha lakóhelyet keresnek, a Tiszán túli Jenő pusztán próbálkozzanak, mert a fehér barátok (premontrei szerzetesek) szívesen oda engedik őket. Valóban megfelelőnek találták a helyet, s kikarózták a leendő telkeket. Szőlőföldeket is osztottak maguknak. Közben megtudták, hogy a tiszttartó Alattyánban lakik. Felkeresték, s előadták szándékukat a földfoglalásra vonatkozóan. A tiszttartó beleegyezését adta, mivel úgy is parancsot kapott a birtoktulajdonos premontrei szerzetesek vezetésétől, hogy katolikus megszállóknak megengedheti a letelepedést. A szerződés megkötésére hamar sor került, melynek értelmében minden pár jármos ökörtől egy tallért, minden tehéntől két icce vajat, a juhoktól három icce vajat, a lakosok összesen tizenkét szekér szénát, három akó sózott halat, tizenkét pozsár friss halat fizetnek.

Radics István pálinkát hozatott az áldomás öröme, s közben diktálni kezdte a nótáriusnak az egyezség szövegét: "ezen alkunk és egyezségünk megmásolhatatlanul örökösen, még a maradékunknál is állandó léssen." Ezt a cikkelyt hallva, a tiszttartó felugrott és kijelentette, hogy ő nem örökösen gondolta a szerződést, csak három évre. Radics István azt felelte: "Ha csak három esztendeig adod, tartsd magadnak, édes tiszttartó úr!"

Hosszú fáradozás után dolguk végezetlen visszatértek Jászapátiba. Három esztendő múlva Radics István Jászmihálytelken járt a vízimalomban, ahol szóbakerült a lakóhelykeresés gondja. Hallotta ezt egy öreg koldus, aki így szólt hozzájuk: "*... megöregedtem, sok helyeket ifjúságomtól folyvást öszve jártak, de megvallom, édes fiaim, sehol jobb lakóhelynek való pusztát nem láttam, mint túl a Körös vizén Szent Márton nevezetű Kun Pusztá légyen, ha valahova akartok lakni menni, azon pusztát el ne hagyjátok!*" Az öreg ember biztatására az elszánt jászapátiak - megint csak Radics István vezetésével - elindultak Kun Szent Márton pusztájának megszemlélésére. Öcsödnél átkeltek a Körösön, az éjszakát egy Súlye Mihály nevű öcsödi lakosnál töltötték, aki mind őket, mint a jószágukat jöltartotta, s élénk színekkel ecsetelte Kunszentmárton birtoklásának előnyeit. Mindent úgy találtak, ahogy az öcsödi ember és a mihálytelki koldus mondotta. Levették a mezsgyekaróikat a szentmártoni pusztán, és megnyugodva tértek vissza Jászapátiba, hogy előkészítsék a végleges távozást és búcsút vegyenek a jászok ősi földjétől. A

---

³ Dósa-Szabó id. m. 42-45.

megszálló levél felsorolja a kirajzó családfőket, mintegy tizenháromat, hozzátéve, hogy nemcsak ezek indultak útnak, hanem más szegény sorsú, vállalkozó kedvű emberek is, akik a határok kikeresésében és az új község megalapításában "szorosán és hathatósan éjjel-nappal dolgoztak." A megszállók név szerint a következők voltak: *Tóth Mátyás, Radics Gergely, Nagy Miklós, Faragó Péter, Baktai Márton, Pente István, Józsa János, Kiss Balázs, Szilvási Márton, Kovács János, Juhász Gáspár, Gyenes Albert, Gyenes János.*

A nagyértékű okmány a következő szavakkal végződik: "*Az meg Szállás volt Az 1719. Pünkösöd Szombatyán.*" A mondák világába is jól beillő történet utolsó sorai azt látszanak igazolni, hogy a két évig tartó otthonkeresés, valamint a részleges megtelepedés folyamatának záróakkordja volt az 1719. tavaszán végbement *újramegszállás*. Ezt az időpontot fogadta el hivatalosan is a kunszentmártoni tanács, amennyiben már 1819 tavaszán a Radics-féle adatokra támaszkodva ünnepelték a megszállás első centenáriumát.⁴ 1919 nyarán hasonló megmondolások alapján tartottak - a románok itt-tartózkodása miatt csak szerény keretek között - ünnepi tanácsulést a 200. évforduló tiszteletére. 1969. május 24-én, amely akkor éppen szintén pünkösöd szombatjára esett, történt az előzőekben említett 250. évforduló nagyszabású ünneplése, az idén pedig Szent Márton búcsújához kapcsolódóan, november 11-e környékén szeretnénk megemlékezni a most esedékes 275. évfordulóról, ha ezt a gondolatot az új önkormányzat ugyancsak magáévá teszi.

A megszállásban jázsalsószentgyörgyiek is részt vettek, akik hasonlóan szűkös életkörülmények miatt csatlakoztak a jászapátiakhoz. Ezt igazolják a szentmártoni réz ügyében az 1774. év folyamán végzett nyomozás tanúvallomásai, melyek egyöntetűen Jászapátiból és Jázsalsószentgyörgyről érkezett betelepülőkről szólnak.⁵

A beáramlás olyan nagyarányú volt, hogy az anyakönyvek adatait figyelembevéve, Kunszentmárton lakossága az 1719. év végén már 700 - 800 fő lehetett. A nagykiterjedésű határ, valamint Mesterszállás és Csorba puszta birtokbavétele vonzotta a bevándorlókat. E két távoleső puszta megközelítése csak a Körösön való átkeléssel történhetett.

A megszállók tehát rögvest hozzáfogtak a rév felállításához. Az osztatlan legelők lehetővé tették a haszonállatok tenyésztését. A lakosság számának növekedése és anyagi gyarapodása a község gyors szerveződését eredményezte. Egymás után épültek a házak, melyek befedésére nádat bőven termelt a határ sok vízzel borított mélyen fekvő része. Az új község centruma a templom és a későbbi nagyiskola környékén alakult ki. Feltételezhető, hogy 1718-ban már bírója is volt a településnek, s ki lehetett volna az első bíró, mint a megszállás vezére: *Radics István*.⁶

Az ő személye értékes összekötő kapocs Jászapáti és Kunszentmárton történetében. Radics István magas kort ért meg: 95 éves korában 1762-ben hunyt el. A halotti anyakönyv híres és lelkes férfiónak nevezi, miután 43 évvel előbb ezt a helységet, mármint Kunszentmártont plántálta. Eszerint valószínűleg 1667-ben születhetett Jászapátiban. Ötven éven felül volt már, amikor a kunszentmártoni kirajzást megszervezte és vezette. Jászapáti lakói előtt nagy tekintéllyel rendelkezhetett, hiszen sokan csatlakoztak hozzá, elfogadták a korosodó férfi vezetését. Érdemes volna itt helyben a fellelhető iratanyagok, elsősorban a kereszteleési és a házassági anyakönyvek alapján felkutatni és tisztázni Radics István életének Jászapátiban töltött szakaszát. Hasonló feladat vár még ránk is, hogy bírói tevékenységére levéltári kutatások segítségével fényt derítsünk, hiszen Kunszentmárton megalapításán, a községi élet megszervezésén és megindításán túl ez a korszak az önmegváltást, a redemptiót, s az ezzel összefüggő határrendezést, a gazdálkodás beindítását is jelentette. Erre az időszakra esik az első középületek, a templom felépítése, az 1739-es nagy pestisjárvány, amely Jászapátiban és Kunszentmártonban egyaránt súlyos pusztítást okozott, nálunk olyan méreteket öltött ez, hogy szinte újjá kellett éleszteni a községet.

Fontos lenne tehát megismernünk, s a kutatások eredményeit a jászapátiakkal kölcsönösen kicserélnünk, hogy Radics István személyéhez Jászapátiban milyen tevékenység kapcsolódik,

---

⁴ SZML Kunszentmárton, Tanácsulési jegyzőkönyv XIII. 409. o.

⁵ Dósa-Szabó id. m. 45. o.

⁶ Barna Gábor: A mai Kunszentmárton megalapításának története (az ún. "Megszálló levél") Kézirat 1994. 12-14.

később pedig bíróként hogyan intézkedett, mit cselekedett Kunszentmártonban. Erre vonatkozólag még annyit kell megemlítenem, hogy közös történelmünk e jeles személyiségének emlékét a század eleje óta utcanév őrzi Kunszentmártonban: *Radics bíró utca* néven. Három év óta pedig - kapcsolataink erősítésére és eredetünk tudatosítására *Jászapáti utca* is található Kunszentmárton térképén.

Szólni kell röviden arról is, hogy a települők megtartották a község ősi nevét, nem keresztelték át Jászszenmártonra, de ez a döntés kifejezte a hagyománytisztelet mellett azt is, hogy igényt tartanak a kunok számára egykor biztosított - helyhez kötött - kiváltságok jogfolytonosságára.

Községünk gazdasági, társadalmi életében jelentős fordulatot hozott a Mária Terézia által 1745-ben kiadott diploma, mely szerint a jász, nagykun és kiskun kerületek megválthatták magukat a Német Lovagrend (illetve jogutódának) fennhatósága alól, s a pénzbeli hozzájárulás arányában a föld magántulajdonba került.⁷

A redemptio jelentősége többek között abban is megmutatkozott, hogy a megváltási összeg kifizetése után a Hármaskerület községei kollektíve részesültek a jászok és kunok számára biztosított kiváltságokban. Ezek egyike, hogy a helységek kegyúri jogokat gyakoroltak, ellátták az egyházfenntartás kötelezettségét, és plébánosukat is maguk választották. Erre is legyen szabad jászapáti példával hivatkoznom. Kunszentmárton tanácsai elöljárósága 1831-ben Steinhauser Antalt választotta meg plébánosnak, aki eredményes lelkipásztori működésének elismeréseként 1841-ben elnyerte az apáti címet.⁸ 1844-ben került el tőlünk Jászapátiba, s itt maradt haláláig. Sírját én magam is megtaláltam és lefényképeztem egy régebbi jászapáti látogatásom alkalmával.

Kunszentmárton idők múltával mind több királyi adományozáshoz jutott. 1807-ben sikerült kieszközölni a vásártartás kedvezményét.⁹ I. Ferenc császár ugyanabban az évben várossá nyilvánította községünket. Ezt a státuszt egészen 1895-ig sikerült fenntartania, majd nagyközséggé minősült vissza. A városi címet 1986-ban nyertük el újra. Kunszentmárton lakossága századunk elejére megközelítette a 12 ezret. Ez a szám, sajnos azóta sem növekszik, sőt ma már alig haladja meg a 11 ezret.

Befejezésül legyen szabad befejező gondolataimat *Szikszai Gábor* tanár úr, a kiváló helytörténész kunszentmártoni beszédéből idéznem, mert azok értékét az időt-állóság, a jövőbe mutató érvényesség adja: *"Otthon, szülőföld és haza: egymásba átmenő fogalmak. Aki szülőföldjét ismeri és megbecsüli, az meg fogja becsülni egész magyar hazáját."* E nagyszerű gondolatok jegyében köszönöm meg ismételten a kunszentmártoniak részéről is a kedves meghívást, a szeretetteljes vendéglátást.

Kívánok Jászapáti számára, a kunszentmártoniak ősi szülőföldje számára békés fejlődést, boldogulást, anyagi és szellemi gyarapodást, lelki értékekben gazdag polgárokat, mint az elmúlt évszázadokban, úgy az eljövendő harmadik évezredben is.

Éljen és virágozzék Jászapáti városa az idők végezetéig!

---

⁷ Botka-Szabó id. m. 569. o.

⁸ SZML Kunszentmárton, Tanácsülési jegyzőkönyv XVII. 106. o.

⁹ Botka-Szabó id. m. 569-70. o.